

УДК 339.5:005.591:334.D12.82

Кайнара Д.О.

аспірант кафедри фінансів та кредиту
Запорізького національного університету

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ БАР'ЄРІВ МІЖ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

У статті розглянуто еволюцію торговельних бар'єрів між підприємствами крізь призму історичного прогресу, розвитку економічної теорії та теорії міжнародної економіки. Аналізуючи історичний розвиток міжнародної торгівлі та торговельної політики, було виявлено неможливість однозначного трактування торговельних бар'єрів. Відношення до них як до інструмента для досягнення економічного зростання протягом років по черзі змінюється від протекціонізму до фритрейдерства. Нині еволюція торговельних бар'єрів відбувається під впливом двох протилежних понять – регіоналізації та глобалізації.

Ключові слова: торговельні бар'єри, еволюція торгівлі, міжнародна економіка, економічна теорія, глобалізація.

Кайнара Д.О. ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ И ЭВОЛЮЦИИ ТОРГОВЫХ БАРЬЕРОВ МЕЖДУ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН

В статье рассмотрена эволюция торговых барьеров между предприятиями сквозь призму исторического прогресса, развития экономической теории и теории международной экономики. Анализируя историческое развитие международной торговли и торговой политики, была обнаружена невозможность однозначной трактовки торговых барьеров. Отношение к ним как к инструменту для достижения экономического роста на протяжении лет поочередно меняется, от протекционизма к фритрейдерству. Сегодня эволюция торговых барьеров происходит под влиянием двух противоположных понятий – регионализации и глобализации.

Ключевые слова: торговые барьеры, эволюция торговли, международная экономика, экономическая теория, глобализация.

Kainara D.O. HISTORICAL AND CONTEMPORARY TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE AND THE EVOLUTION OF TRADE BARRIERS BETWEEN ENTERPRISES OF THE EUROPEAN COUNTRIES

In this article are researched the evolution of trade barriers between enterprises, through the prism of historical progress, development of economic theory and the theory of international economics. Analysing the historical development of international trade and trade policy, revealed the impossibility of unambiguous interpretation of trade barriers. The attitudes to them throughout history are changes, from protectionism to the free trade police. Today, the evolution of trade barriers is influenced by two opposing concepts: regionalization and globalization.

Keywords: trade barriers, evolution of trade, international economics, economic theory globalization.

Постановка проблеми. За сучасних умов процесів глобалізації, міжнародна економіка починає відігравати важливу роль у житті кожної держави, підприємства, громадянина. Тому дослідження історичних тенденцій та еволюції економічної теорії мають важливе значення для подальшого прогнозування впливу торговельних бар'єрів на функціонування всіх суб'єктів економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень здійснювався за трьома напрямками. Зокрема, були проаналізовані основні тенденції історичного розвитку міжнародної торгівлі на основі робіт О.О. Відоменко [3], В.В. Козюк [5], А.П. Киреев [6]. Були враховані основні тенденції сучасного розвитку міжнародної торгівлі (І. Валлерстайн [14], П. Кругман [11], М. Мелиц [12]) та використані аналітичні роботи з міжнародної торгівлі вітчизняних та зарубіжних учених (К.Г. Бородин [8], Н.К. Садигова [9], М. Циганкова [13]).

Постановка завдання. Метою статті є дослідження історичного розвитку міжнародної торгівлі, міжнародної економічної теорії, сучасних особливостей торгівлі та оцінка їхнього впливу на еволюцію торговельних бар'єрів між підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші згадки про міжнародну торгівлю зустрічаються доволі рано – приблизно у третьому тисячолітті до нашої ери перший цар Месопотамії, із сумерійської династії, розпочав торговельні відносини із північними та південними містами своєї країни. Тисячоліття пізніше вже формується складна система відносин між містами [1].

У I–III ст. ст. завдяки римським завоюванням перша на європейському континенті область вільної торгівлі, що включала в єдність монети, міри та

ваги, єдину транспортну систему. Проте в III ст. н.е. Римська імперія переживає економічну кризу, від наслідків якої римська торгівля не змогла оговтатися аж до падіння Західної імперії 476 року.

У Середньовіччі під впливом християнських догматів європейська торгівля характеризується стриманим розвитком. Основними чинниками, що сприяли її розвитку, стали хрестові походи, єврейські общини та арабські племена, які завдяки своєму розповсюдженню по світу та більш ліберальним релігійним поглядам стали мостом між Заходом та Сходом.

У XIII ст., за часів розквіту Венеції, що успішно перейняла у країнах Сходу методи організації виробництва, європейська торгівля починає відроджуватися. Економічний розвиток, первісне нагромадження капіталу, великі географічні відкриття та церковна реформація сприяли подальшому розвитку економічної думки. У XVI ст. виникає перша концепція міжнародної торгівлі – Меркантилізм.

Меркантилістська теорія міжнародної торгівлі ґрунтувалася на ідеї про статичний світ, який має лише обмежену кількість багатства. Торгівля розглядалася в якості антагоністичної гри, тобто багатство однієї країни могло збільшитись лише за рахунок зuboжіння іншої. Формується принцип активного грошового балансу, за яким зовнішня діяльність має бути орієнтована на отримання золота та срібла [2].

Торговельна політика меркантилістів пропонувала для отримання максимальної вигоди збільшення державного впливу на міжнародну торгівлю, ліквідацію експортних торговельних бар'єрів, сприяння діяльності торговців, створювати обмеження відносно імпортерів. Крім того, засуджувався бартерний обмін, оскільки у разі простого обміну товари будуть спожиті та припинять існувати. Золото та

срібло дають змогу збільшити внутрішні витрати, підвищити національну зайнятість та утримувати державний сектор [3].

Теорії меркантилізму залишались актуальними до другої половини XVIII, та створили передумови для формування першої школи ліберальної торгівлі – Фізіократів. Концепція активного торговельного балансу дозволила зробити висновок про взаємовигідну природу торгівлі. У 1713 році Д. Дефо напише: «Прибуток – головна причина існування товарного обміну. Такий обмін приносить обоюдоприбутковий прибуток для всіх учасників торгівлі» [4].

Фізіократи, як і представники меркантилізму, розглядали міжнародну торгівлю як антагоністичну гру, де є переможці і переможені, але це було необхідним явищем. Єдина функція, яку виконують зовнішні торговельні відносини, це обмін товарів, які країна не в змозі спожити, на товари, які вона не виробляє.

У 1776 році Адам Сміт друкує свою головну працю «Дослідження про природу і причини багатства народів», у якій він обґрунтовує взаємовигідну природу торгівлі: країни отримують вигоду, незалежно чи експортують, чи експортують власну продукцію, а в 1819 році дану проблему досліджує інший видатний британський економіст – Давід Рікардо та формує Тому торговельна політика повинна ґрунтуватися на вільному обміні, без додаткових бар'єрів та перешкод.

Проте теорія Абсолютних переваг ігнорує транспортні витрати, бар'єри між країнами, визначає абсолютну мобільність ресурсів, а витрати виробництва є постійними. Також Адам Сміт не розглядав випадки, коли одна країна має абсолютну перевагу у виробництві обох товарів. У 1819 році дану проблему досліджує інший видатний британський економіст – Давід Рікардо. На основі моделі Адама Сміта він формує загальний принцип міжнародної спеціалізації та вигоди від торгівлі, відомої сьогодні як Теорія порівняльних переваг [4].

Серед інших економістів XIX варто виділити Т. Мальтуса, який під дією теорії майбутнього голоду та вичерпання ресурсів сформував власне бачення міжнародної торгівлі. Незважаючи на власну прихильність теорії вільної економіки та вільного підприємництва, Т. Мальтус був переконаний, що держава повинна активно втручатись у регулювання міжнародної торгівлі. Він пропонує використовувати протекціоністські заходи для сільськогосподарської продукції, що дозволить захистити національного виробника, збільшити продовольчу безпеку, а в довгостроковому періоді збільшити і конкурентоздатність власної продукції. При цьому будь-які перешкоди на шлях руху капіталу є недопустимі [5, с. 324].

У 20-х роках, XX століття ставало зрозуміло, що питання, як вести світовий ринок в умовах нерівності умов виробництва, більш менш вирішене, але виникало питання звідки виникало ця нерівність.

Першими спробували відповісти на дане питання стали шведські економісти Елі Хекшер та Бертіл Олін. Після аналізу світового ринку, стало зрозуміло, що на ефективність виробництва у різних країн, найбільший вплив мають не природні фактори, як стверджував Д. Мальтус, а інші. В основі моделі Хекшера-Оліна лежить стаття Е. Хекшера «Вплив зовнішньої торгівлі на розподіл доходу» і докторська дисертація Б. Оліна «Теорія торгівлі». Основою функціонування моделі Хекшера-Оліна стало відношення двох різних факторів: факторінтесивності та факторонасиченості [6, с. 89].

Але після другої Світової війни теорія міжнародної торгівлі Хекшера-Оліна почала стрімко розхо-

дитись з практикою. Стає зрозуміло, що найбільші обсяги торгівлі припадають на розвинені країни Західної Європи та Північної Америки.

Водночас у XX ст. формуються перші підприємства, засновані на розподілі праці, системі менеджменту та конвеєрному способі виробництва, що використовують найсучасніші способи виробництва, що значно збільшило обсяги виробництва та вимагали якісно нових підходів до визначення торгівлі, з урахуванням можливостей підприємства.

Одним із перших економістів, що спробував раціонально пояснити міжнародну торгівлю та її наслідки з урахуванням нових вимог, є шведський економіст С. Ліндер, це він зробив у 1961 році. Він припускає, що міжнародна торгівля виникає в умовах, коли відбувається насичення внутрішнього попиту, і підприємство вимушене шукати нові шляхи до збуту продукції. Проте оптимальний результат від експорту може бути досягнутий у торгівлі з країною, що має однакову або подібну структуру попиту. Це явище він називає перехресним попитом [10, с. 64]. Варто зауважити, що в рамках власної теорії С. Ліндер вважає, що його концепція може бути використана лише для торгівлі промисловою продукцією, а торгівля природними ресурсами має ґрунтуватися на теорії Хекшера-Оліна.

У 1966 році американський економіст Р. Вернон на основі моделі біологічних циклів запропонував теорію технологічних циклів продукції підприємства, а інший американський економіст – М. Познер – звертає увагу на часовий лаг між початком виробництва та експортом продукції. Детальне дослідження призвело до нової теорії міжнародної торгівлі, заснованої на технологічному розвіті.

Передбачається, що підприємство-новатор певний час володіє монополією на виробництво нової продукції та отримує додатковий прибуток. З часом високий рівень прибутку приваблює нових виробників і новатор втрачає монополію на виробництво товарів в власній країні. Заради відновлення прибутків, підприємство вимушене шукати нові ринки збуту. І процес починається спочатку [8].

Серед недоліків даної теорії варто виділити два: не всі товари проходять стадії життєвого циклу, або мають короткий життєвий цикл. Крім того, теорія закріплювала за підприємствами США довічний статус світового флагмана і не залишала ЄС, Японії та КНР шансу її наздогнати, оскільки нині беззаперечно лідерство у технологіях здобули США.

Тому у 80-90-х роках відбувається нова модифікація міжнародної торгівлі. Її засновниками стали М. Портер та П. Кругман.

Теорія Пола Кругмана «Нової економічної географії» виникла у 80-ті роки, а остаточно сформувалася у 1999 році, після публікації спільної праці Масачуса Фудзита, Пола Кругмана і Ентоні Венаблса «The Spatial Economy» [9].

Нова теорія міжнародної торгівлі ґрунтується на двох принципах:

1. У процесі розвитку економіки та збільшення доходів споживачі воліють мати широкий вибір продукції, що дозволяє найбільш повно задовольнити їхні потреби. Заснований даний принцип на теорії монополістичної конкуренції Авінаша Діксита і Джозефа Стигліца.

2. Розширення виробництва та внутрішнього попиту дає змогу скористатися ефектом економії від масштабу – чим більше підприємство виробляє, тим більша його ефективність. В умовах інтеграції до світового ринку ринок розширяється, збільшується

кількість споживачів. При цьому окремі підприємства банкрутують, а найбільш ефективні підприємства залишаються. Розширення виробництва сприяє розширенню прибутку, що у свою чергу спонукає до появи нових гравців, і процес продовжується, доки середні витрати не зрівняються із ціною [9].

Підхід до міжнародної торгівлі П. Кругмана теоретично обґрунтував об'єктивну реальність, яка показувала основні міжнародні товарні потоки, що виникли переважно між рівними за рівнем розвитку країнами, так як споживачі вимагають різноманітності вибору продуктів, який призводить до ефективної економії на масштабах промислового виробництва. Таким чином, Кругман пояснює, як кожна країна може спеціалізуватися на виробництві декількох типів певного виду продукції замість виробництва всієї номенклатури [9].

У 1990 рр. починає змінюватися вектор дослідження міжнародної торгівлі. Якщо раніше центральним гравцем на міжнародному ринку вважали державу, то тепер починає грати окреме підприємство.

У 1991 році американський економіст М. Портер на основі власної теорії конкурентних переваг підприємства формує нову теорію міжнародної торгівлі.

Основою теорії М. Портера стає теза: «На міжнародному ринку конкурують не країни, а окремі підприємства» [10]. Тому правильно вибрана конкурентна стратегія має критичне значення для міжнародної торгівлі.

М. Портер виділяє 4 фактори, на яких базується національна конкурентоспроможність продукції: забезпеченість країни факторами виробництва, обсяг попиту на внутрішню продукцію, наявність розвинутої системи постачальників, політика управління підприємствами, методи і характер конкурентної боротьби на внутрішньому ринку. На їх основі М. Портер створює власну модель, що нині відома як «Діамант Портера».

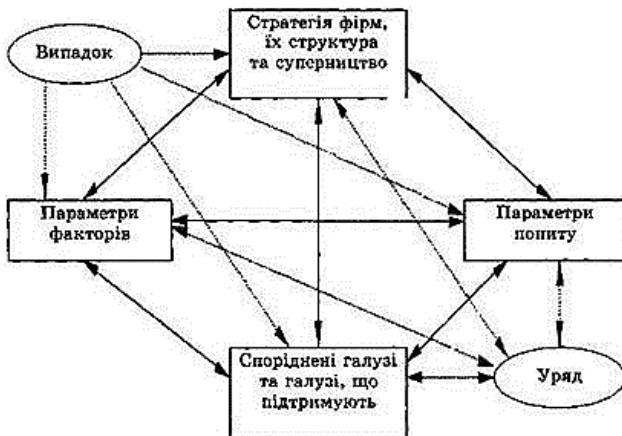

Рис. 1. Теорія міжнародної торгівлі М. Портера [13]

Цю концепцію багато в чому критикував П. Кругман. У своїй статті «Конкурентоспроможність: небезпечна манія» (2008 р.), опублікованій у журналі «Економічна політика», вчений виступає із жорсткої критикою конкурентоспроможності та недоцільності проведення аналогій між країною та окремими підприємствами [11].

У 2000-х рр. інший американський економіст – Марк Меліц – розвиває теорії П. Кругмана та Майкла Портера. Він погоджується з М. Портером, що джерелом експорту виступає не країна, а окреме підприємство, тому об'єктом дослідження міжнародної торгівлі повинна стати саме підприємство.

Модель М. Меліца стверджує, що зниження торговельних бар'єрів створює умови для розвитку підприємництва, оскільки великі торговельні блоки сприяють формуванню нових товарних зв'язків, збільшенню продуктивності виробництва, асортименту продукції та доходів громадян [12].

Проте, аналізуючи історичні тенденції, можна стверджувати, що теорія міжнародної економіки багато в чому залежала від економічної політики держави. Зовнішня торгівля у своєму розвитку пройшла 4 етапи:

1. Зародження масштабної зовнішньої торгівлі (XIII–п.п. XIX ст.) характеризується домінуванням Великої Британії на зовнішній арені та випереджаючі темпи зростання світового товарообороту порівняно зі зростанням промислового виробництва. Домінує політика протекціонізму, але за активної позиції Великої Британії зароджується фритредерство. Підприємства Великої Британії мають значні переваги над європейськими конкурентами.

2. Промислова революція (д.п. XIX ст. – початок Першої світової війни 1914 р.). У цей час завдяки великим науковим відкриттям суттєво збільшилася продуктивність праці, створюється колоніальна система. Після громадянської війни 1861–1865 років інноваційні підприємства США забезпечують економічне зростання, і вже за чверть століття перетворюються з аграрної країни на світового лідера. Економічний розвиток після «Реставації Мейдзи» переживає і Японія.

Збільшення торговельних зв'язків та поява нових конкурентів змушують старі імперії – Францію та Велику Британію – захищати власні підприємства. Збільшуються торговельні бар'єри, з'являється феномен «Наступального протекціонізму».

3. Міжвоєнний період (1914–1945 роки) – Перша та Друга світові війни стають катастрофою для європейської економіки. Руйнуються тисячолітні монархічні імперії, а разом і з ними – торговельні зв'язки та існуюча валютна система. Апогеєм стає Велика депресія 1929–1939 років. Усе це змушує країни підвищувати рівень протекціоністських заходів.

4. Сучасний (1950–н.ч.) – характеризується збільшенням ролі нових індустріальних країн та падінням старої колоніальної системи. У цей час відбувається переосмислення базових економічних теорій, замість країни базовим суб'єктом міжнародної торгівлі поступово стає окреме підприємство. Виникають перші глобальні ТНК, які розглядають у якості ринку глобальний ринок. Нові умови змушують центральні уряди поступово лібералізувати зовнішню торгівлю [13].

Крім того, у середині XX ст. виникають два принципово нові процеси: регіоналізація та глобалізація. Результатом стає виникнення першої світової системи регулювання світової торгівлі, заснованої на базі ООН – ГАТТ/СОР. формування торговельних блоків, союзів та інших інтеграційних об'єднань.

На думку американського соціолога І. Уоллестайна, в наступні роки варто очікувати активного розвитку регіональних інтеграційних угруповань, а глобалізація, з її ліберальним напрямом, себе вичерпає [14, с. 37-61].

За цих умов процес регіоналізації гальмує глобалізаційні процеси та сприяє посиленню регіональних зв'язків. Це означає нове формування торговельних відносин, нові можливості для використання торговельних бар'єрів та методів регулювання торговельних потоків.

Аналізуючи відношення регіональних інтеграційних об'єднань до зовнішнього світу, Бьорн Геттне виділяє два етапи розвитку: старий регіоналізм, що

існував за часів «холодної» війни та сучасний новий регіоналізм (табл. 2) [15, с. 3].

Таблиця 2

**Характеристика «Старого»
та «Нового» регіоналізму [15]**

Показники	Старий регіоналізм	Новий регіоналізм
Метод інтеграції	Формується під контролем наддержав, нав'язується думка домінуючих країн	Інтеграція відбувається «знизу-догори», містить елементи спонтанності та незалежності у виборі суб'єктів інтеграційних процесів
Взаємодія із зовнішнім середовищем	Має протекціоністський та ізолюваний характер	Реалізовує відкритий регіоналізм, пов'язаний із співпрацею інтеграцією з іншими інтеграційними об'єднаннями
Мета інтеграції	Розв'язання економічних проблем, або проблем безпеки	Комплексний підхід, що включає в себе екологічні, культурні, інформаційні, соціальні проблеми.
Суб'єкти інтеграції	Виключно національні держави	В інтеграції приймають участь і недержавні структури

Висновки. Таким чином, протягом історії теорія міжнародної торгівлі пройшла низку складних етапів, від протекціонізму меркантилістів до ліберальних засад сучасної економічної теорії. Об'єкт дослідження міжнародної економіки поступово зміщується із макрорівня (держави) до мікрорівня (окремого підприємства та галузі). Модифікуються теорії міжнародної торгівлі та розвитку національної економіки. Нині торговельні бар'єри формують два протилежні процеси – глобалізація та регіоналізація.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.quickwiki.com/uk/Історія_торгівлі.
2. Меркантилізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=school&](http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=school&links=/school/mercantilism/lectures/mercant_l2.txt&name=mercantilism&img=lectures_small.jpg)
3. Відоменко О.О. Міжнародні економічні відносини / О.О. Відоменко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lubbook.net/book_407_glava_29_31._Sutn%D1%96st_merkantil%D1%96zmu._S.html.
4. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / пер. с англ. – М.: Академия маркетинга; Дело, 1994
5. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст.: навч. посіб. / за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. – К.: Знання, 2011. – 566 с.
6. Киреев А.П. Международная экономика / А.П. Киреев. – М.: Междунар. отношения, 2008. – 312 с. – (В 2-х ч. – Ч. 1. международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. Учебное пособие для вузов).
7. Міжнародна торгівля / [Ю. Козак, Т. Спорек, Е. Молендовски та ін.]. – Київ-Катовіце-Краков: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
8. Бородин К.Г. Теории международной торговли и торговая политика / К.Г. Бородин // Российский внешнеэкономический вестник. – 2006. – С. 9-18.
9. Садыгова Н.К. Жизнь и экономические взгляды Пола Кругмана [Електронний ресурс] / Натаван Князь Садыгова // Научные исследования экономического факультета. Электронный журнал. Том 5. Выпуск 2. – 2013. – Режим доступу: <http://archive.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=3433&p=attachment>.
10. Теория конкурентных преимуществ Майкла Портера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://polbu.ru/fomichev_intrading/ch09_all.html.
11. Кругман П. Конкурентоспособность: опасная мания / Пол Кругман. // Экономическая политика. – 2008. – № 6. – С. 162-174, С. 163.
12. Мелиц М. Влияние торговли на внутриотраслевое перераспределение и совокупную производительность отрасли / Марк Дж. Мелиц // Экономическая школа. Альманах, том 7. – 2011. – С. 89-108.
13. Цыганкова М. Этапы развития международной торговли [Електронний ресурс] / М. Цыганкова. – Режим доступу: <http://econbooks.ru/books/view/63>.
14. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
15. Гарат Р.М. Теоретико-методологические основы изучения интеграционных процессов в Европе и на постсоветском пространстве / Р.М. Гарат // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – С.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2012. – № 2. – С. 3-15.